

İBN HALDUN VE MONTESQUIEU'NUN TOPLUM ÜZERİNE DİYALOĞU

ELİF PALA

Kendi çağının önde gelen düşünürlerinden olan Montesquieu'nun evde canı sıkılmıştır. Bir zaman makinesi icat edip ondan tam 300 sene evvel yaşamış olan, toplum üzerine öncü düşüncelere sahip birini, yani İbn Haldun'u ziyaret etmek ister. Birkaç ay boyunca zaman makinesinin üzerinde büyük uğraşlar verir ve sonunda bu makineyi icat etmeyi başarır. Zaman yolcuğu yapmadan önce hazırlıklarını tamamlar ve yanına kendi eseri olan Kanunların Ruhu adlı kitabı da alarak zaman makinesine yerleşir. Tam tamına 300 yıl öncesine yolculuk etmeye başlar. Zaman yolcuğundan sonra Fas sokaklarında sora sora İbn Haldun'un kaldığı evi öğrenen Montesquieu sabırsızlanarak büyük düşünürün kapısını çalar. Karşısında kendi çağından kendi coğrafyasından olmadığı belli olan adamı gören İbn Haldun onu içeriye buyur eder ve toplum üzerine konuşmaya başlarlar.

İbn Haldun: Evet, öncelikle hoş geldin. Seni tanımam için bana biraz kendinden bahseder misin?

Montesquieu: Elbette. Benim adım Montesquieu. Klasik felsefe eğitimi aldım. Aslına bakılırsa ben bir toplum bilimci değilim fakat toplum üzerine çok değerli düşünce ve analizlere sahibim. Genel olarak toplumlar ve kanunların ilişkisini inceliyorum.

İbn Haldun: Demek toplumlar hakkında belirli düşüncelerin var. Bunları öğrenmeyi çok isterim.

Montesquieu: Öncelikle ben toplumu yapısal bir bütün olarak görüyorum. Toplumsal fenomenlerin kendilerine özgü nedenlerini bulmaya çalışmanın çok önemli olduğunu düşünüyorum. Buna bağlı olarak da holist yani bütüncül bir yaklaşımı savunuyorum. Çünkü bana göre toplumsal fenomenlerin her biri birbirine bağlı. Bu bağlılığın sonucunda her şeye bütüncül yaklaşmak aralarındaki neden sonuç ilişkisini görmek daha faydalı oluyor. Sizce de öyle değil mi?

İbn Haldun: Kesinlikle sana bu konuda katılıyorum. Senin söylediklerine ek olarak tarihsel nedensellik de benim için oldukça önemli. Çünkü tarih kavramına güvenilmez. Neden biliyor musun? Çünkü tarihin asıl manası gizli yüzündedir. Tarihsel olayları öyle kronolojik sıraya koyup okursan hiçbir şey öğrenemezsin, ders çıkaramazsın. Tarihsel olaylarla neden-sonuç ilişkisi kurman gerekir. Bir de tarih denilen kavram söylentiye dayanmamalı. Elde belgelerin olması gerek. Bu da olayların tarihsel bir süzgeçten geçirmeye yarar, akla mantığa uygun analizlerin yapılmasını sağlar. Bana sorarsan tarihin asıl bilgisine ulaşmak için sosyal olayların ve olguların gözlemlenmesi gerekir daha sonra da uygarlıkların geçirdikleri değişimler ve bu değişimlerin nedenleri incelenmeli. Ben, bunu yapabilmenin adını Ümran İlmi koydum.

Montesquieu: Neden-sonuç ilişkisi demişken, tesadüf eseri gelişen olayların arkasında bile neden -sonuç ilişkisi olduğunu siz de fark ettiniz mi İbn Haldun? Çünkü biliyorsunuz toplumlarda sayısız gelenek, görenek, örf, adetler mevcut. Bu olayların aslında belirli bir ideal tipe indirgenebileceğini düşünüyorum. Çünkü bu çeşitli olayların nedenlerini anlayabilmek demek, değişimi de anlayabilmek demektir. Bu da ancak çeşitliliklerin tipler altında düzenlenmesiyle oluşabilir. Yani ideal tip derken aslında kategorize olmuş olayların nedensellik bağlamında incelenmesinden, anlaşılabilir olmasından bahsetmekteyim.

İbn Haldun: Evet, seni çok iyi anladım dostum. Sana buralarda çok meşhur olan bir meşrubattan ikram etmek isterim. Birkaç dakika bekleyiver hemen geleceğim.

Montesquieu: Tabii. Beklerim.

İbn Haldun, Montesquieu' ye yapacağı ikramı hazırlamak üzere oradan ayrılırken Montesquieu' de çantasından ünlü eseri Kanunların Ruhu'nu çıkartır. İbn Haldun geri gelir. Meşrubatlarını içerek konuşmaya devam ederler.

İbn Haldun: O elindeki nedir?

Montesquieu: Bu benim eserim, Kanunların Ruhu. Bu kitapta toplumların çeşitlilik içinde bir sistem oluşturduklarını, kanunların toplumu nasıl etkilediğini, toplumların gelenek ve göreneklerini nasıl işlediklerini, yönetim şekillerini, iklim ve coğrafya gibi unsurların topluma etkilerini anlattım. Toplumların bütünleşmiş bütünler olduklarını fark ettim.

İbn Haldun: Böyle diyerek neyi kastettin tam olarak?

Montesquieu: Topumlardaki fenomenler değişik süreçler geçirseler bile kanunlar sayesinde düzenli ve sistematik bir yapının oluşması dikkatimi çekti ve bunu kaleme aldım. Yani fenomenlerin birbiri ile ilişkili olması gibi kanunlar da birbiri ile ilişkili. Aslında bana göre kanunların birbiri ile bağlantılı olması da bütünleşmiş bir yapının çıktısıdır. Bunun için de toplumlar bütünleşmiş bütünlerdir diyorum.

İbn Haldun: Anladım. Yani sana göre kanunlar ve toplum birbirini oluşturan bir bütünken aynı zamanda kendi aralarında da bir bütünlük ilişkisi kuruyorlar. Kitabında yönetim şekillerinden bahsettiğini söyledin, açıklayabilir misin?

Montesquieu: Tabii. Asıl ilgimi çeken aslında yönetim biçimleri. Toplum ve siyasetin meydana getirdiği etkileşim her zaman dikkatimi çekmiştir. Bunun üzerine senelerce düşünüp, gözlem yapıp, çeşitli analizler çıkartmıştım ortaya. Ben yönetim biçimlerinden bir tipoloji oluşturdum

ve bunları üç tipe indirdim. Sonrasında bunları tabiatları ve ilkeleri bağlamında değerlendirmeye aldım. Daha sonra iklim ve coğrafyanın toplumsal kurumlar üzerindeki etkilerini inceledim. Sonrasında sosyal nedenlerin kanunlar üzerindeki etkilerini analiz ettim. Bütün bu yaptığım faaliyetler aslında ben farkında olmadan iki alana da katkı ve kazanımlar sağladı. Siyaset ve toplum ilişkisini, sosyal tipler ve yönetim ilişkisini incelemek siyaset sosyolojisine, toplumların şekillenmesinde hem maddi hem manevi nedenlerin çıktıkları da kültür sosyolojisine katkı sağlamış meğerse. İbn Haldun: Söylediklerin gerçekten çok ilgi çekici konular ve bu alanda çok çalıştığın, çok fazla düşünüp üzerine kafa yorduğun belli oluyor. Bu nedenle seni tebrik ediyorum. Az evvel iklim ve coğrafyadan bahsetmen dikkatimi çekti. Belki bilirsin ben de iklim ve coğrafyanın toplumu şekillendirdiğini düşünmekteyim. Senin fikirlerini dinledikten sonra şahsi görüşümü de paylaşmayı çok isterim.

Montesquieu: Ben kitabımda coğrafi ortamın topluma olan etkisi üzerine düşündüm. Bunu yaparken de iklim ve toprak- arazi olarak iki kategori üzerinden açıklamaya çalıştım. Tabii bunların yanında topluma büyük etki sağlayan dinin rolü de benim için çok önemli. Ben bu nedenleri düşünürken fiziki ve ahlaki nedenler olarak ayırmayı uygun gördüm. Dini ahlakla, coğrafyayı da fiziki nedenlerle ölçüştürdüm. Ticaret ve nüfusu da ayrı bir kategoriye dahil edip incelemek istedim fakat bunun için düzenli bir yapı oluşturamadım maalesef. İklim üzerinden devam etmem gerekirse, bana göre insanların davranışları, huyları direkt olarak iklimle alakalı. Bunu nereden çıkarttığımı soracak olursan eğer, hemen açıklayayım sana. Yüksek ısı bir ortam düşünün lütfen. Bu fiziki şartlar insanı tembel ve ruhsuz yapar. Bu gibi fiziki bir etki insanın psikolojisini, duygu durumunu ve davranışını da etkiler haliyle.

İbn Haldun: Bu söylediklerin bana çok mantıklı geldi. Benim düşüncelerim de seninkilerle hemen hemen aynı zemin üzerine kurulu. Ben coğrafi koşulları ve iklimi, iki toplum tipinden ele alıyorum. Bunlar göçebe toplumlar ve yerleşik toplumlar. Ben göçebe toplumları bir araya getiren şeyin asabiye yani sosyal bağ olduğunu düşünmekteyim. Bir dayanışma ortaya koyuyor çünkü. Bu da göçebe toplumlarda bir mücadelenin var olduğunu gösteriyor. Fakat yerleşik toplumlarda bu yok. Yerleşik toplumlar gevşektir ve yozlaşmışlardır bana kalırsa. Bunun tam aksine coğrafya ve iklimin etkisiyle göçebe toplumların savaşçı ve mücadeleciler olduğunu söylemek mümkün. Bu arada ben göçebe toplumların zamanla yerleşik hayata geçtiklerini ve onların da gevşek bir yapıya dönüşmeye başladığını fark ettim. Yani göçebe toplumlar yok olmaya başladı. Peki bunun sonucunda ne oldu biliyor musun? Devlet dediğimiz yapı meydana geldi. Artık asabiye bağı yetersiz kaldı. Bir otorite ihtiyacı hissedildi ve siyasi iktidar oluştu.

İşte görüyorsun sadece coğrafya ve iklim, bu iki unsur toplumların değişmesine ve devletin doğmasına bile neden olabiliyor.

Montesquieu: Kesinlikle öyle. İklim ve coğrafyanın toplum üzerinde yadsınamaz bir etkisinin, gücünün olduğunun bilincinde olmak ve bunları sizinle paylaşmak beni çok sevindirdi. Fakat sizden bir ricam var. Ben de sizin eseriniz olan Mukaddimeyi incelemeyi çok isterim. Bu mümkün mü acaba?

Bundan çok memnun olan İbn Haldun eseri Mukaddimeyi getirir. Montesquieu eseri incelerken, hükümdarlığın evreleri ile ilgili olan bölümü İbn Haldun'dan dinlemek ister.

İbn Haldun: Devletler, Arap- Müslüman dünyasındaki topluluklar döngüsel olarak belli başlı aşamalardan geçerler. Birinci aşama galibiyet ve istila dönemidir. Bu dönemde hükümdar halk ile birliktedir. Devletin kurulması için gereken yapı bu dönemde inşa edilir. İkinci dönem ise baskı ve yalnızlık dönemidir. Bu aşamada hükümdar asabiyeden olmayanlarla birliktelik kurar ve asabiyedekilerin olası iktidar taleplerini önlemeye çalışır. Üçüncü aşama dinlenme ve rahatlık dönemidir. Bu dönemde bolca servet ve mülk sahibi olunur. Düşman devletler korkutulur. Dördüncü dönem kanaat ve barış dönemidir. Bu aşamada hükümdar önceden ataları tarafından sağlanan imkanları korumaya çalışır. Bazı asabiye sahipleri bağımsızlık isteklerini belirtirler. Beşinci aşama ise israf ve savurganlık dönemidir. Sultan servetini kişisel zevkleri için kullanmaya başlar. Bu sırada askeri güç zayıflar. Böylece devlet adeta hastalanmış gibi olur, yavaş yavaş yıkılmaya başlar ve en sonunda ölür. İşte böyle sevgili dostum. Bu hükümdarlık evreleri çoğu toplumda görülmüştür ve sanırım önümüzdeki yıllarda da bazı toplumlarda görülmeye devam edecektir. Görüyorum ki biraz yoruldu. Biz de toplum üzerine dolu dolu konuştuk, fikirlerimizi paylaştık. Dilersen bu gece misafirim ol yarın da konuşmalarımıza devam edelim.

Montesquieu: Seve seve kabul ederim.

Montesquieu o gün İbn Haldun'un evinde misafir olmuştur. Ertesi gün de yine çeşitli fikir alışverişlerinin ardından Montesquieu artık kendi çağına, zamanına dönmek için zaman makinesini kullanarak yola koyulmuştur.

